

VYUŽITÍ KONCEPTU SOCIÁLNÍCH SÍTÍ PRO POTŘEBY TVORBY PLÁNU ROZVOJE MĚSTA

THE THEORY OF SOCIAL NETS AND ITS UTILITY FOR MAKING THE PLAN OF TOWN DEVELOPMENT

Tomáš Martinec

Abstrakt:

Cílem tohoto příspěvku je postihnout koncept sociálních sítí a najít jeho využití pro potřeby tvorby plánu rozvoje města. V příspěvku je nejdříve popsán koncept sociálních sítí, dále je uveden vývoj koncepce sociálních sítí v čase a podán přehled o základním pojmovém aparátu analýzy sociálních sítí. V závěru příspěvku autor popisuje možné způsoby praktického využití konceptu sociálních sítí.

Abstract:

The goal of this contribution is describing the theory of social nets and finding the utility for making the plan of town developement. In this contribution the author describes the draft of social nets and its evolution in the past. The basic approach to the this conception is described to. The author examines each possibilities of practical use of the social nets conception in the end of the contribution.

Klíčová slova:

koncept sociálních sítí, plán rozvoje města, region

Key words:

the theory of social nets, the plan of town development, region

Úvod

V dnešní době, která je charakteristická neustálými a rychlými změnami, je nezbytné, aby se města zabývala dlouhodobým plánováním svého rozvoje. Takový plán by měl být závazný a vytyčovat základní rámec rozvoje města a prostředky, které jsou k tomu určeny.

Velmi zajímavý je koncept endogenního rurálního rozvoje. Představuje rozvoj jednotlivých regionů jako integrovaný rozvoj na základě využití všech objektivních a subjektivních faktorů, které lze v rámci daného regionu využít. Mezi objektivní faktory (nezávisí na lidech) řadíme dostupné přírodní zdroje (půda, lesy, krajina, suroviny), polohu (přírodně-klimatické podmínky, vzdálenost od průmyslových center), podmínky dané historickým vývojem regionu (historické památky), infrastrukturu a demografické zdroje (vzdělanost občanů, věková struktura). Subjektivní faktory (závisí na lidech) představují schopnosti a ochotu občanů podílet se na formulování, prosazování a obhajobě zájmů regionu (města, vesnice). Přirozeným vývojem je pak situace, kdy existuje rovnováha objektivních a subjektivních faktorů.

Aby bylo možné uvádět tento přístup do praxe, je nezbytné vytvářet kvalitní projekty rozvoje daného regionu. Charakter každého projektu musí být kompatibilní s místní kulturou, projekty musí odpovídat místně citěným potřebám změny, musí zahrnovat místní tradiční organizace a instituce a mít odpovídající a flexibilní sociální plán. Jestliže je takový projekt

zpracován, musí jeho přínosy a důležitost přesně chápat všechny zúčastněné strany, tedy výkonní úředníci místních samospráv, občané podílející se firmy. Proto je nezbytné, aby byl subjekt, kterým je projekt rozvoje obce zpracováván, dokonale seznámen s místním prostředím, kulturou, subjektivními a objektivními složkami.

Cíl a metodika

Cílem tohoto projektu je postihnout koncept sociálních sítí a najít jeho využití pro potřeby tvorby plánu rozvoje měst. V projektu je nejdříve popsán koncept sociálních sítí, dále jsou uvedeny příklady užití konceptu, vývoj koncepce sociálních sítí v čase a podán přehled o základním pojmovém aparátu analýzy sociálních sítí.

Sociální síť

Sociologický slovník definuje sociální síť jako množinu sociálních subjektů propojených směnnými vztahy. Subjekty jsou uzlovými body sítě a vztahy jsou vyjádřeny spojniciemi bodů.

Lenka Bušítková v sociologickém časopise (1999, Vol. 35) tvrdí: „Soustavy reciprocitních sociálních vztahů mezi třemi a více lidmi a interakce z nich vzešlé s šancemi a omezeními, která přinášejí, jsou nazývány sociálními sítěmi“.

Strukturální analýza sociálních sítí

Středem zájmu analýzy sociálních sítí jsou neformální svazky (Degenne a Forsé 1994) mezi lidmi a pro vzory jejich ustavování si analýza vytvořila vlastní pojmový aparát, v jehož rámci se termíny používané v analýze sociální struktury používají v jiném významu.

- Sociální struktura je v pojetí analýzy sociálních sítí po delší dobu přetrvávajícím vzorem sociálních vztahů mezi sociálními pozicemi (Laumann a Pappi v Bušítková, 1999). Vazby mezi jednotlivci přitahují více pozornosti než charakteristické vlastnosti jedinců, protože způsob uspořádání sociálních vztahů vymezuje možnosti jednání.
- Role jsou seskupeními recipročních očekávání a dva lidé, kteří mají tato očekávání vzájemně podobná, si jsou strukturálně ekvivalentní. Vztah držitelů dvou sociálních pozic zahrnuje společné orientace, aktivity, úkoly a zodpovědnosti.
- Lidé v podobných pozicích jsou v analýze sociálních sítí seskupováni do klastrů (nikoliv do strat), vytvářejí husté sítě a v rámci sociální struktury se nalézají blízko sebe.

Generalizace vlastností vztahů omezeného počtu členů samostatné skupiny slouží k interpretaci sociálního jednání zkoumaných osob. Degenne a Forsé (1994) odlišují analýzu struktury od analýzy sociálních sítí. Ta první a priori definuje třídící sociodemografické charakteristiky zkoumaných agregátů, ta druhá je induktivní metodou, která popisuje vztahy v cílové populaci a posteriori. (Bušítková, 1999)

Vývoj analýzy sociálních sítí

Do 70. let byl pojem sociální síť spíše metaforou. Průlom, který umožnil začít uvažovat o analýze sítí jako o nově se rozvíjejícím paradigmatu (Leinhardt 1977) představuje práce N. Leeové o způsobu, jakým ženy v USA hledaly lékaře pro ilegální potrat nebo studie E. Bottové o vlivu typu sociálních sítí na způsob dělby práce a trávení volného času dvaceti manželských párů. (Bušítková 1999)

Již Durkheim při zkoumání sociálního řádu odvozoval od typů vztahů mezi lidmi strukturální charakteristiky sociálních skupin, které ovlivňují jednání členů skupin.

Analýza sociálních sítí čerpá ze tří hlavních zdrojů: Morenovy sociometrie 30. let, harvardské školy 30.- 40. let a manchesterské školy 50. – 60. let.

Zakladatelem sociometrie byl psychiatr Jacob L. Moreno, který tohoto termínu použil poprvé v roce 1916. (Vedle objevu sociometrických technik a sociometrického testu vyvinul i techniky psychodramatu a sociodramatu užívané při skupinové terapii.) Sociometrie se vyvíjela jako teorie lidského chování. Moreno považoval za nejmenší analytickou jednotku sociální atom, který představuje systém emocionálních vztahů, které si vytváří jednotlivec vůči jiným a ostatní jednotlivci vůči němu (Petrusek 1969). Pro experimentální výzkum malých neformálních skupin vyvinul sociometrický test založený na rozkrytí struktury výběru přátel vzájemné přitažlivosti osob. Na základě tohoto výzkumu vytvořil analytický diagram (sociogram), v němž zobrazil jednotlivce jako body a jejich sociální vztahy jako čáry.

Ve 30. a 40. letech se na Harvardské univerzitě ustavila skupina vědců se zájmem o to, jak lze ve větších sociálních uskupeních nalézat kliky, klastry a bloky. V letech 1930 – 1935 vedli W. L. Warner a E. Mayo výzkum v továrnách na výrobu elektrických spotřebičů. Zkoumali vliv pracovních podmínek a vliv neformálních vztahů na produktivitu práce a vytvořili tak první studii, kde byly použity sociogramy k popisu mezilidských vztahů v reálné pracovní situaci. Na základě sociogramů a na základě pozorování pak byli dělníci rozřazeni do souborů označených jako kliky (kliky jsou dle Warnera a Lunta neformální uskupení lidí, mezi nimiž byly ustaveny skupinové normy chování a kteří spolu soucítí. Kliky je důvěrná nepřibuzenská skupina, její počet členů se pohybuje od dvou do třiceti a více lidí.).

Výzkum v továrně přerostl v komunitní studii Warnera a Lunta „Yankee City“ v Nové Anglii. Podle nich sestává moderní komunita nejen z podskupin typu rodiny, církve, třídy, zájmových skružení, ale i z klik. Studie prokázala, že hned po rodině jsou kliky důležitým referenčním rámcem sebezaražení se v komunitě. Členství v překrývajících se klikách a vztahy mezi klikami vytváří síť vztahů, které strukturují celou komunitu (Bušíková 1999).

V centru zájmu manchesterské školy (J. Barnes, E. Bott, C. Mitchel) byl zájem o individuálně ukotvené parciální síť. Studovali aktuální struktury sociálních vztahů s přihlédnutím k mocenským střetům zájmů.

Barnes (1977) při pokusu o nalezení třídní struktury rybářské vesnice v západním Norsku rozlišil tři sociální pole. Stacionární pole na bázi teritoriality s administrativními jednotkami, zájmovými organizacemi a sousedstvím. Fluidní pole bylo tvořeno rybářským průmyslem, kam spadaly rybářské lodě, továrny, obchodní společnosti a pole třetí, které předchází dvě spojovalo. Třetí pole bylo tvořené příbuzenstvím, známostmi a přátelstvími ve vesnici. Většina vazeb v tomto poli byla mezi lidmi statutově si adekvátními.

Až do 60. let měly studie sociálních sítí kvalitativní ráz. V průběhu vývoje se zájem o menší skupiny popsatelné sociogramem přesunul k popisu větších skupin a k analýze sociomatic. Touto dobou dochází k přechodu na matematické modelování.

Pojmový aparát analýzy sociálních sítí

V současné době je analýza sociálních sítí značně matematizovaná, data jsou zpracovávána počítačovými programy. K analýze sociálních sítí slouží relační data, což jsou kontakty, vazby a spojení dvou jedinců, uspořádaná do sociogramů a matic. V prvních sociometrických výzkumech výběru přátel používal Moreno (1934) dotazníky a překročil tak omezení výzkumu skupin pozorováním. Základní sociometrická matice v sobě obsahuje zjištění, s kým je každý jednotlivý z n aktérů spojen nebo ne-spojen vazbou. Teorie grafů používá algoritmy a umožňuje z výpočtu údajů v maticích stanovit obecné charakteristiky sociální sítě, soubory stejných pozic nebo odhalit body v síti, kterou jsou svou hodnotou zajímavé. Mitchel (1969) považuje za tři hlavní proměnné popisující vlastnosti a typ vztahů

v sociální síti reciprocitu, intenzitu a stálost vztahů. Míra reciprocit vztahů ovlivňuje transakční náklady směny, stálost vztahu je dána tím, jak často se lidé v něm vázaní kontaktují.

Diagramy sociálních sítí, které znázorňují vzory spojení mezi body, mohou být popsány dle Scotta (1991) těmito základními pojmy:

- Orientovaný graf znázorňuje šipkou orientovaná spojení od jednoho aktéra k druhému a směr šipky indikuje orientaci vztahu. Dva body spojené vazbou jsou považovány za přilehlé a tvoří sobě navzájem rozličně velké sousedství.
- Body mohou být spojeny různým způsobem, i zprostředkovaně. Sekvence vazeb – spojnic, které vedou a zprostředkovávají vztah jednoho bodu s druhým, se nazývá cesta a délka cesty se měří počtem vazeb.
- K celkovému popisu grafu se využívá proměnná hustota a centralizace. Pojem „hvězda“ pochází ze sociometrie, je to osoba ve skupině nejvíce oblíbená, která je středem pozornosti. Centrální bod může mít lokální nebo globální charakter. Bod je centrální lokálně, jestliže je spojen větším počtem vztahů s jinými body v jeho nejbližším okolí. Bod globálně centrálně je takový, který má strategickou pozici v celkové struktuře sítě a zároveň leží v krátké vzdálenosti od ostatních bodů. (Buštková 1999)

Strukturovat sociální síť lze dle klik nebo kohezních podskupin (např. klastrů, komponent, kruhů). Komponenta je izolovaná skupina i zprostředkovaně spojených bodů v síti. Klik je podmnožina bodů, kde každé dva body jsou přímo spojeny, jsou tedy přilehlé. Vzájemně se překrývající kliky (jejichž hranice lze vymezit snowballingem) mohou být agregovány do kruhů. Klastř je husté uskupení sobě si podobných bodů, které nemá jasné hranice. Body (aktéři) se třídí do aglomerací podle toho, s kým sousedí s přihlédnutím k tomu, zda jsou nositeli předem definovaných atributů.

Vedle popisů vzorů uspořádání přímých a nepřímých vazeb lze i detailněji analyzovat vztahy mezi aktéry ve stejných pozicích. Problém srovnatelnosti sociálních pozic těch, kteří jsou seskupeni do klik nebo klastrů, se řeší konceptem strukturální ekvivalence (Degenne a Forsé 1994). Dle Scotta (1991) mají strukturálně ekvivalentní aktéři podobné strukturálně určené zájmy a životní šance v porovnání s členy jiných tříd, disponují podobnými ekonomickými zdroji a mají stejný typ vazeb na držitele jiných pozic a v tomto smyslu jsou identičtí.

Analýza silných a slabých vazeb

Vedle rozvoje matematického modelování bylo silným podnětem pro rozvoj analýzy sociálních sítí rozlišení dyadických vazeb na silné (kontakty s rodinou, blízkými přáteli, spolupracovníky) a slabé (známosti). Granovetter (1973) vytvořil difúzní model šíření informací, kde informace prochází řetězcem vazeb a možnost získat ji závisí na pozici v sociální síti. V tomto modelu se předpokládá, že okruhy lidí spojených silnou vazbou se vzájemně překrývají, a proto mezi nimi často obíhají stále stejné informace. Nové poznatky proto zprostředkovávají vazby slabé, které mohou zprostředkovat kontakt mezi větším počtem lidí. Granovetter na základě rozhovorů zkoumal, jakým způsobem se 100 respondentů manažerských pozic dostávají k informacím o nových pracovních místech. Zjistil, že Ti, kteří zprostředkovali kontakt na novou práci, byli většinou jejich známí jiných profesí, než byli oni sami. Aby se mohli informace dostávat do dvou oddělených světů, je tedy nezbytné mít a využívat „slabé vazby“.

Odlišením dělby práce se zabývala i Bottová (1977), která sledovala sociální síť londýnských manželských párů. Manželské páry s vysokou mírou oddělení mužských a ženských rolí byly svázány v hustě propojenou sociální síť a volný čas trávili v sítích, které se vzájemně nepřekrývaly. Druhý typ manželských párů trávil volný čas více spolu, jejich osobní síť byly vzájemně více propojené, jako pár byli svázáni v rozptýlené sociální síti a

neměli přesně odlišené mužské a ženské práce v domácnosti. První typ byl typický pro rodiny dělníků vázané na lokální komunitu, druhý typ rodin žijících v rozptýlené sociální síti reprezentovaly rodiny více nezávislé a prostorově mobilní.

Sociální zdroje (bohatství, status, moc) které stratifikují společnost, jsou vtěleny ve vazbách sociálních sítí. Schopnost navazovat a udržovat slabé vazby je velmi významná z hlediska akumulace zdrojů, umožňuje navazovat vztahy výběrově, pragmaticky a ven z příbuzenských vztahů.

Relační a poziční přístup k analýze sociální struktury

Analýza sítí vysvětluje omezení daná sociálními sítěmi pro různé způsoby sociálního chování pomocí dvou přístupů k analýze sociální struktury:

- *poziční přístup* se zaměřuje na vzorce vztahů, které definují pozici osoby vzhledem k ostatním v sociálním systému. Tento typ přístupu zkoumá situaci, kdy dvě osoby sdílejí podobný vztah ke třetí osobě. Zkoumána je podobnost pozic jedinců v sociální struktuře a jejich potenciál pro tvorbu klik.
- *relační přístup* k rozkrytí sociální struktury se zaměřuje na přímé a nepřímé vazby mezi osobami. Zkoumá sociální kohezi, hustotu a dostupnost v rámci sítě, která může být ovlivněna množstvím slabých vazeb, které mohou překlenout v síti si vzdálená místa (Bušíková 1999).

Výsledky:

Využití konceptu sociálních sítí pro potřeby tvorby plánu rozvoje měst

Mluví-li většina autorů o regionálním rozvoji, nejčastěji popisují ve svých publikacích optimální a efektivní plán, který je využitelný pouze při investičních akcích. Předpokladem úspěšného rozvoje města je pak vlastnictví vhodného pozemku nebo nemovitosti, s nímž zvažujeme různé formy využití. Například kniha *Ekonomika územního rozvoje* autorů Maiera a Čtyřokého je výborným pomocníkem při plánování těchto investičních akcí. Stavba čistírky odpadních vod, obnova domů, budování obchodních center v domech, které vlastní město a další podobné aktivity určitě přispívají ke zvyšování kvality životního prostředí, ale je rovněž třeba, aby plán rozvoje města (území, regionu) byl komplexnější povahy.

Jak bylo již úvodem řečeno, je koncept endogenního rurálního rozvoje jednou z možných cest rozvoje měst. Rovněž bylo zmíněno, že k uvedení tohoto přístupu do praxe, je nezbytné vytvářet kvalitní projekty rozvoje daného regionu. Charakter každého projektu musí být kompatibilní s místní kulturou, projekty musí odpovídat místně cíleným potřebám změny, musí zahrnovat místní tradiční organizace a instituce a mít odpovídající a flexibilní sociální plán. Jestliže je takový projekt zpracován, musí jeho přínosy a důležitost přesně chápat všechny zúčastněné strany, tedy výkonní úředníci místních samospráv, občané a podílející se firmy. Proto je nezbytné, aby byl subjekt, kterým je projekt rozvoje obce zpracováván, dokonale seznámen s místním prostředím, kulturou, subjektivními a objektivními složkami.

Na zvýrazněných částech uvedeného textu je zřejmé, že k analýze místního prostředí, místní kultury, tedy objektivních a subjektivních faktorů je velmi vhodná analýza sociálních sítí a sociální struktury.

Každý člověk je v souvislosti s rozvojem regionu, svého města, případně své ulice aktérem, který je součástí různých sociálních sítí, zastává v nich určitou roli, je součástí formálních a neformálních vazeb.

Ke zmapování sociálních vazeb jednotlivců ať už formálních či neformálních je možné využít sociometrický graf, v němž jsou přehledným způsobem (pomocí orientovaných šipek) zachyceny vztahy zkoumaného s ostatními jednotlivci a numericky ohodnoceny dle intenzity

určitého vztahu. Pro potřeby regionálního plánování je pak možné takový sociogram využít k orientaci mezi vztahy jednotlivců.

Lidé, kteří se podílejí na moci, (v tomto případě například městské zastupitelstvo, rada nebo starosta) mají se svými kolegy často nejen formální, ale i kamarádké, osobní a jiné neformální vazby. Aby bylo možné pochopit oficiální kroky těchto lidí (např. výsledky hlasování) je užitečné těmto vazbám porozumět. Avšak chce-li sociolog zpracovat analýzu sociální sítě ve formálním prostředí, má vždy velmi ztíženou pozici. Prostředí s rozhodovací mocí je možné nazvat elitářským a s (ne)možností proniknout do něj již publikovalo mnoho autorů.

Závěr

Analýza sociálních sítí přispívá k porozumění vztahům mezi jednotlivci, skupinami osob a dává také odpověď na otázky: jak takové vztahy vznikají, kde a s jakou intenzitou. Pro potřeby analýzy malé sociální skupiny (např. pracovní kolektiv, školní kroužek, městské zastupitelstvo) je velmi vhodné využití sociometrie. Při analýze velké sociální skupiny je v současné době užíváno vedle metody matematického modelování i koncepty zaměřené na identifikaci silných a slabých vazeb.

Literatura:

- Bauman Zygmunt, Globalizace. Důsledky pro člověka. Mladá Fronta, Praha 1999
- Bušítková, L.: Analýza sociálních sítí, Sociologický časopis 32, str. 339-351
- Giddens Anthony, Unikající svět, SLON, Praha 2000
- Keller Jan, Abeceda prosperity, Doplněk, Brno 1997
- Maier Karel, Čtyřoký Jiří, Ekonomika územního rozvoje, Grada 2000